

Over religie en secularisme

Door Rabbijn Elisa Klapheck

Zonder binding aan het hier en nu verstart de religie. Maar andersom kan de seculiere wereld ook niet zonder religie. Religie is op zich conservatief, wij zijn de laatste schakels in de keten van generaties, terwijl het secularisme juist zegt: ik ben een uniek individu. 'Ik', zegt het secularisme. 'Wij', zegt de religie, of misschien beter: 'ik in het wij': het individu krijgt voor de religieuze mens pas betekenis via het 'wij' van de traditie.

'Seculiere' vragen

Als ik zeg dat religie op zich conservatief is, wil dat niet zeggen dat zij niet verandert of nieuwe wegen inslaat. Maar die veranderingen vinden niet plaats in het transcendent – dat wat ons overstijgt, de onbenoembare goddelijke werkelijkheid, maar alleen in het seculiere. Daar vinden constant veranderingen plaats. Daar moet ik mij als religieus mens ook mee bezig houden. Want hoeveel ik ook houd van de abstracte transcendentie, ik leef in de concrete werkelijkheid.

Ik vraag me ook af: wat is er gaande in de wereld? Wat is globalisering? Wat betekent de kredietcrisis? Of op een persoonlijk vlak bijvoorbeeld: wat betekent ouderdom voor mij? Dat kun je 'seculiere' vragen noemen, maar daar moeten religies ook iets over te zeggen hebben. Als de religie niet inhaakt op de alledaagse werkelijkheid, gaat ze verstarren. Dus religie heeft het seculiere nodig om te voldoen aan de vragen van het hier en nu.

Aan de andere kant heeft de seculiere wereld ook altijd religie nodig. De Duitse filosoof Jürgen Habermas zegt dat de westerse democratie stoelt op waarden, die uit de religie afkomstig zijn – zoals mensenrechten– maar die waarden uit zichzelf niet kan reproduceren. De seculiere staat bouwt op de rede, maar heeft altijd de verbeelding van de religie nodig om die waarden te toetsen en steeds te hernieuwen. Die twee sferen moeten dus blijvend met elkaar in dialoog.

Rede en openbaring

Het probleem is dat religieuze en a-religieuze mensen eigenlijk niet goed weten hoe ze met elkaar kunnen praten. Mensen die denken dat zij alléén maar seculier zijn, hebben hun huiswerk niet gedaan. Zij zeggen: religie is geloof, en ik geloof nu eenmaal niet in (...) God. Maar het is een misvatting te denken dat religie alleen maar over geloven gaat, dat is slechts één facet. En in het jodendom niet eens de belangrijkste. In het jodendom doordringen zich rede en openbaring. Alle talmudische discussies getuigen van deze wederzijdse doordringing. In feite kun je de talmudische wetgeving als een seculier proces beschouwen, want het zijn mensen, niet God, die de wetten verder ontwikkelen, interpreteren en toepassen. Openbaring beschouw ik als 'onthulling' - onthulling van het goddelijke of heilige aspect in de mens - dat wat het individu mens bovenuit gaat. Konkreet toegepast mondt dit uit in gemeenschapswaarden: empathie voor de andere, verantwoordelijkheid voor elkaar, moed het in je gelegde potentieel ten goede van de gemeenschap te verwerkelijken.

Clichés

Aan de andere kant hebben de religieuzen hun huiswerk ook niet gedaan. Die hebben zich genesteld in hun gescheiden kerken en synagogen met diensten en rituelen die niet veranderen. Daardoor weten ze niet hoe zij zich verstaanbaar moeten maken in de huidige seculiere wereld. Het gevolg is dat fundamentalisten het debat bepalen en sterker nog: zij zijn de inhoud van religieuze en theologische begrippen gaan bepalen. Religieus ingestelde mensen zoals ikzelf hebben nog geen bevredigend antwoord paraat op dergelijke types, die de Tanach, het Nieuwe Testament of de of Koran heel letterlijk nemen en zich in sektarische

bewegingen afscheiden van de algemene westerse samenleving. We praten in clichés, wanneer we het hebben over religie. Ik vind dat wij – de seculier-religieuze denkende mensen – onze religie moeten terug claimen van de fundamentalisten.

Ik noem mezelf een ‘seculiere religieuze’, omdat secularisme en religie niet per definitie met elkaar in tegenspraak zijn. Secularisme is ook niet per definitie a-religieus, secularisme kan zeer religieus zijn als het weet waar het vandaan komt. Het tegenovergestelde van seculier is dan ook niet ‘religieus’, maar ‘theocratisch’. Wie bepaalt hoe onze samenleving eruit ziet? Is dat God, schrijft Hij de wetten (...)? Of zijn het mensen? Ik zeg: het zijn de mensen die wereld maken. Weliswaar kan dat heel goed vanuit een religieuze inspiratie, maar ik wil niet dat mensen die beweren God te vertegenwoordigen de dienst gaan uitmaken. Ik wil dat de samenleving wordt ingericht door mensen, die dat vanuit de rede doen en tegelijkertijd weten dat openbaring ook een bron van kennis en inzicht is.

Openbaring

Ik lees hetzelfde Heilige Boek als de theocraten, maar de Tora is voor mij niet theocratisch. In het boek Exodus bijvoorbeeld, zegt Jetro tegen Mozes dat hij het volk van Israël niet alléén kan leiden, maar dat uit iedere groep van duizend, honderd en tien mensen een andere leider moet worden gekozen: een aanzet voor een representatief stelsel dus, een duidelijke scheiding van machten.

Ook kijk ik anders tegen het begrip ‘openbaring’ aan dan fundamentalisten. Theocraten zeggen: dit is ons een keer geopenbaard, dus moeten wij ons precies aan deze regels houden en daarmee Gods wil uitvoeren. Voor mij werkt openbaring eerder andersom: ik lees de teksten en krijg (net als de talmudische rabbijnen) daardoor een openbaring.

Wij hebben toch allemaal bijzondere momenten in ons leven dat je precies weet wat de bedoeling is. De profeten hebben niets anders beleefd. Misschien zien wij geen engelen meer, dat zijn de symbolen van die tijd, wij hebben onze eigen begrippen. Symbolen zijn alleen kanalen om het ongrijpbare te vertalen naar iets concreets.

Kennis

Met anderen in discussie gaan over een tekst is van essentieel belang. In de dialoog ontstaat zoiets als openbaring. We zullen met elkaar in gesprek moeten, religieuzen en seculieren en de religies onderling. Het is daarbij te gemakkelijk om te zeggen: ‘We willen toch allemaal hetzelfde?’ Nee, we willen juist allemaal verschillende dingen. We moeten die verschillen nauwkeurig uitwerken en kijken hoe we op seculier niveau – in het transcendentale kan dat niet – toch gezamenlijk tot een zekere overeenstemming kunnen komen.

Eén ding is in die dialoog van cruciaal belangrijk: kennis. Ik vind het onbegrijpelijk dat intelligente mensen vaak de basale dingen niet weten over religies, die het fundament vormen van de hele westerse filosofie. Niemand vraagt je te geloven wat er in dergelijke teksten staat, maar je kunt die teksten toch op zijn minst kennen?

Dit is een bewerking van een interview met Anton de Wit, verschenen onder de titel ‘Wij moeten weer farizeeers worden’, Rabbijn Elisa Klapheck aan het woord, in ‘Religie en samenleving’, Forum, Religie en samenleving, Instituut voor multiculturele ontwikkeling, Utrecht 2008.

(Artikel in ‘Chidushim’, december 2008)